

1 (3)

ИСМАЙЫЛ ШЫХЛЫ

ДОСТУМ
НУСЭН
АРИФИН
ЛАТИФАЛАРИ

КИРПИНИН КИТАБХАНАСЫ

АРХИВ

1991
487

ИСТІМАЙЛЫЛ ШЫХАЛЫЛ

Ш/6
Ш/69

60582

«КИРПИ» ЖУРНАЛЫ РЕДАКЦИЈАСЫ ВӘ

«АЗӘРБАЈҖАН» НӘШРИЈАТЫ

1991

АРХИВ

0319

Ш 6 (2 = А) + Ш 5 (2 = А)

ДОСТУМ
ҲҶСЕЈН АРИФИН ЛАТИФАЛӘРИ

Дејрлар, Нјутонун достлары тез-тез кәлиб она мәнә олурлармыш. Бир күн Нјутон гапысына языб јанышдырар ки, «Нјутон евде јохдур». Кәланлар јазыны охујуб кери гајыдырлармыш. Бир дафа Нјутон өзү кәзмәјден кәлир ва гапыданы јазыны охујанда кери гајыдыр. Бәјүк алимлар, сәнәткарлар һаггында белә равајәтлар чоқдур. Әслинде бунлар равајәтлар дејил, равајәтләниш һәгги һадисәләрдир. Бунлары топламаг ва һәмин адамларын шәхсијәти һаггында там тәсәввүр әлдә етмәк зәруријәтини Авропада чоқлич дүјүблар. Биздә исә белә вәрдиш јохдур. Бәјүк бастакарымыз Үзәјир һачыбајов, Самәд Вурғун, Чәлил Мәммәдгулузаде, Чәфәр Чәббарлы ва башгаларынын да белә гәрибәликләри олуб. Таәссуф ки, онлары һеч кәс топламамышдыр. һалбуки, бунлар елимиздә олсајды, һәмин сәнәткарларымызын шәхсијәтләри һаггында даһа дагиг мәлүматымыз оларды.

Һүсејн Ариф достумун да белә гәрибәликләри ва һазырчавәблыгләри чоқдур. Мән чоқданды онлары топлајыб јазмаг истәјирдим. Амма Һүсејндән горхурдум. Бир дафа она еһамла баше салдим ки, ләтифәләринин јазачам. Чәвәб верди ки, өзүн биләрсән. Амма башын һаггы, бир һачә јазыб верәрәм ашыгла, бүтүн Азәрбајҗандә биабыр оларсан. Әл сахладым. Ондан на десән кәзләмәк оларды. Амма инди өзү хәбиш еләди: «А гәчә, дунја өлүм-итим дунјасыдыр, о дедикләринин јаз, гәј јәдикәр гәлсын, ким билир сәбаһ башымыза на кәләчәк». Инди онун ләтифәләринин бир һиссәсини јазмышам. һәм да өзүнә охудуб, гол чәкдирмишәм ки, сонра чығаллыг еләмосин.

Handwritten signature

Бир пәјыз ахшамы Һүсејн Арифә зәнк еләдим. Дәстәји Мәләјкә ханым кәтүрдү.
— Ааз, а Мәләјкә, бу кафир Һүсејн һардады, һеч кәрүнмүр?
Онун күлүш гарышыг чинкилтили сәсини ешитдим.
— Бә, билмирсәнми, ај Исмајыл гардаш, јаздан кетдијиди, һәлә гајытмајыб.

Бир күн Мәләјкә ханым бизә зәнк вурду. һәјәчанлы иди.
— Ај Исмајыл гардаш, Һүсејн јенә бир һәфтәди јоха чыхыб.
Күлдүм.
— Һүсејнин јоха чыхмагы тәзә иш, һә, дејил, тапылар.
— Орасы еләди. Амма бу дәфә евдән чыханда деди ки, бир саатә гајыдырам.
Сөзүн дүзү мән дә һәјәчанландым. Ертәси күнү зәнк чалдым.
— А Мәләјкә, кафирдән бир хәбәр јохдуму?
Чинкилтили сәслә күлдү.
— Вар. Тапылды. Зәнк вурмушду. Нәлчикдәди.
— Орда нә кәзир?
— Күчәјә чыханда досту Назим Ахундова раст кәлиб. Онун путјовкасы вармыш, истираһәтә кедирмиш. Гошулбулар бир-бирләринә.

Small handwritten mark

Small handwritten mark

Нүсәйн Ариф бир дөфә Товуз районунда кәлир. Райкомун биринчи катиби онун хәтрини чох истәдјиндән һәмшә шаири өзү кәздир, кәндләрә, колхозларә, дағларә, сағалы јерләрә апарырмыш. Бу дөфә һүсәјндән үзр истәјир.

— Сән аллаһ, бағышла, Мәркәзи Комитәдән адамлар кәлиб, башым гарышығдыр. Тапшырмышам, бу дөфә исполкомун сәдри илә кәзәрсән.

Һүсәјн фикирләшмәдән чаваб верир:

— Лазым дејил. О да сәнин бир тајынды. Мәшыныны мәнә вер, өзкә һеч нә лазым дејил.

• • •

Бир дөфә һүсәјн Ариф јолда шаир Биләндәрә раст кәлир. Гуағлашыб өпүшүрләр. Хәјли јанашы кетдикдән сонра ајағ сахлајыб диггәтлә достунун үст-башына бахыр.

— Кәлсәнә, кедәк, сәнә палто алағ.

Биләндәр тәәччүбләнир:

— Бу истидә палто нәјимизә лазымды, әј һүсәјн гаға?

— Инди јәј олмағына бахма, габағы ғышады. Дүнјанын ишини билмәк олмаз. Бир дә көрдүм, гар-човғун башлады.

Биләндәр нә гәдәр чалышырса, һүсәјни разы сала билмир. Шаир ону дәрта-дәрта дүкана кәтирир. Палтолардан бирини сечиб әјнинә кәјиндирир. Биләндәр палтонун ичиндә үзүр.

— Јахшы, сојун, онда өзүм кәјинәчәм.

Һүсәјн палтону кәјинир. Көрүр ки, әјнинә дәрдыр. Сојунуб јериндән асыр.

Бајыра чыхырлар. Хәјли кетдикдән сонра һүсәјн дејаныб ора-бура бахыр.

— Ә, а Биләндәр, мән евдән чыханда әјнимдә пенчәк вардымы?

— Билмирәм, көрәк ки, варды.

— Бә һаны?

Биләндәр чјинини чәкир.

— Тез гач бизә, ушағлардан өјрән көр, мән евдән чыханда әјнимдә пенчәк вардымы?

Биләндәр гача-гача кедир вә азачыг сонра голтуғунда пенчәк гајыдыр.

М. Ибраһимов
4. 9

— һардән тапдын?

— Дүкәндән. Палтону пенчәк гарышыг сојунуб асмышдын.

• • •

Нүсәјн Ариф бир кәндә гонаг кедир. Ев саһиби дәрһал ајаға дурур. Көк бир тоғлуну јыхыб бычағы боғазына чәкмәк истәјир.

Һүсәјн ғышгырыр:

— Кәсмә. О гәдәр әти ким јејәчәк, һајыф еләмә. Бирчә буду бәсди.

Москвада Азәрбајҗан әдәбијаты күнләри кәчирилирди. «Украина» мейманханасында галырдыг. Видади Бабанлы илә мән 17-чи мәртәбәдә, бир отағда, һүсәјн исе 14-чү мәртәбәдә, ајрыча отағда, һүсәјн тез-тез зәнк вурурду. Елә ки, дәстәји мән кәтүрүрдүм, зарыјырды.

— Ә, һардасан, јаман сојуг дәјиб, өлүрәм. Кәл, банкадан-заддан тәшкил елә.

Елә ки, дәстәји Видади кәтүрүрдү, шагәнаг чәкиб күлүшүрдүләр.

Бир күн јенә сәһәр тездән телефон сәсләнди. Дәстәји Видади кәтүрдү. Нәсә данышыб-күлмәјә башлады. Дәстәмдәм. Гулағымы дәстәјә јахынлашдырдым. Бу сөзләри ешитдим: «Видади, башын һағгы, дүнән кечә јанымә бир чанан кәлмишди. Од синәмә чәкдим, инди дә јанымдадыр. Габаг-габаға отуруб сәнин сағлығына «Кәј-кәл» конјакы вуруруғ». Тәәччүбләндим. Дәстәји мән кәтүрәндә хәстәләнир, Видади кәтүрәндә назәниндән данышыр. Видадидән хаһиш етдим ки, телефонда онун башыны гатсын. Өзүм исе он дөрдүнчү мәртәбәјә дүшдүм. Һүсәјнин гапысы ачыг иди. Еһмалча ичәри кирдим. Көрдүм ки, дүмәғ, төртәмиз алт палтарында чәрпәјынын баш төрәфиндә, јастыгларын үстүнә отуруб, чјининдә дә јорған. О мәнн көрмәди.

М. Ибраһимов
5. 9

—Видади, јерини ма'лум бу күн неч јана чыхмајачам, чананла бир јерде олачам.

Отаға бојландым. неч көс јох инди. Эсабиләшдим.

—Ә, а кафир...

Дәрһал дәстәји јеринә гојду. Јорғана бүрүнүб чарпа-јија узанды.

—Ә, һардасан, сојуг дәјиб, өлүрәм, банкадан-зәддән тәшкил елә.

* * *

Бир күн Газахдан бачым оғлу бизә кәлди. Көһнә, ди-дилмиш бир тумач говлуғу столун үстүнә гојду.

—Бу нәди?

—Һүсејн Арифинди.

—Бә, сәндә нә көзир?

—Билирсәнми, дәји? — дејә, бачым оғлу изаһа баш-ләды, — Бу говлуғу Һүсејн Ариф ики ил бундан габаг, ја-дыннан чыхардыб Көнчәдә гојуб. Ордан да фырлана-фырлана кәлиб Газәға чыхыб. Ушағлар да мәнә вердиләр ки, јолун Бақија дүшәндә вер дәјиңә, чатдырсын Һүсејнә. Инди кәтирмишәм.

Говлуғу ачдым. Ичиндә бир-ики өлјәзмәсы вә Натәван-нын шә'рләр китабы варды.

Телефона јахынлашдым. Дәстәји өзү галдырды:

—А кафир, салам! Дә көрүм, ики ил бундан габаг Көн-чәдә говлуғ итирмисәнми?

—Быј, һә, һә... инди һардады?

—Мәндә. Газахдан кәтирибләр.

Телефондә азачығ фикрә кетди. Дејәсән, нәјисә ха-тырламаға чалышды вә бирдән севинчәк дилләнди:

—Ај Исмајыл, әјә, папка илә бир јердә шлјапамы да ордә гојмушдүм. Ону да көндәрибләрми?

* * *

Шаир деғи-дәрәни долашмағы, ова чыхмағы чох севи-р. Бир дә көрүрсән һәфтәләрлә итиб-батыр, сорәғы кәһ дәг көлләри, кәһ дә турач, көклик овундан кәлир. Бир күн јәнә дәстә илә ова чыхырлар. Амма Һүсејн бир дөфә дә олсун түфәнки үзүнә галдырыб, бар-мағыны тәтијә тохундурмур. Азырда вурдуглары шикәр-лары илә бирликдә кери гајыдырлар. Елә бу вахт је-

хындан бир түлкү гачыр. Овчулар Һүсејни сәсләјир-ләр.

— А шаир, тез ол, неч олмаса буну вур.

Һүсејн түфәнки үзүнә галдырып, нишан алыр, тәти-ји чәкһачәкдә голларыны ашағы салыб түлкүнүн әр-хасынча бахыр. Јолдашлары тәвччүбләнирләр.

— А шаир, нијә вурмадың?

— Бир достум вар, она јаман охшады. Мән доста күллә ата билмәрәм, гој јашасын.

* * *

Һүсејн Ариф бир күн Вагиф Сәмәдоғлуну өзү илә Загатала горуғларына, дағ кәли овуна апарыр. Ахшам-дан түфәнкләри һазырлајыр, ертәдән јорғана бүрүнүб ја-тырлар ки, обашдан ојансынлар. Вагифин көзүнә јуху кетмир. Һүсејнин шә'рләрини, дағ кәлләри, гајалығ-ларда долашан төкәләр һағгыда сөјләдикләрини јадына салыр вә мараг ичиндә говрулур ки, сәһәр тез ачыл-сын вә овчуларла бирликдә дағлара галхсынлар. Ишыг-лашана јахын Вагиф шаири дүмсүкләјиб ојадыр.

— Ај гаға, овчулар дејәсән һазырлашырлар, вахтды. Һүсејн јухулу-јухулу дилләнир:

— һара, нә вахтды?

— Бә, ова кетмирикми, дағ кәли овламаға?

— Ә, ағлыны башына јығ, нә ов, нә кәл? Адам сылдырым гајаларын зирвәсиндә дајанан төкәләри, сүрүләри, онлара атылан күлләләри, сылдырымдан-сылдырыма тулланан бујнузлу дағ кәлләрини тәсәвүрүн-дә, тәхәјјүлүндә чанландырар. Сәнин дағдә-дашдә нә ишин вар, мафраһ шәһәр ушағысан, гајадан дығырла-ныб өләрсән, мәни дә хатаға саларсан, јыхыл јат. Овчу-лар кери гајыданда биз дә онлара гарышарығ.

Бир күн һүсејн Ариф Вагиф Сәмәдоғлула Кәнчәе кедир. Орада бир-ики күн галаңдан сонра машинла Газаға јола дүшәси олурлар. Күчәләри долашыб кәнд тәсәррүфаты институтунун јанындан кечәндә һүсејн керүр ки, башы шлјапалы, әли портфелли адамлар елә бил әлдән дашланыб күчә илә кедирләр. Дәнкәләрин бириндә һүсејн шоферин чийинә тохунур.

— Сахла.

Машын дајаныр. һүсејн үзүнү Вагифә тутур.

— Вагиф, башын һаггы, бир вахт бу дөлмәдән јүз чамыш чыхарды, бир алим, Инди бир чамыш чыхыр, јүз алим.

Һүсејн Ариф Јусиф Сәмәдоғлу илә Шәмкирә кедирләр. Рәсми ишләрини гуртардығдан сонра рајкомун гонаг евиндә кечәләјәси олурлар. Сәһәр тездән, тәхминән саат алты рәдәләриндә һүсејн Јусифин гапысыны дөјүр:

— Дур, көрәк бир шеј тапырыгмы?

Јусиф дурур. Гонаг евинин јемәк отағына кечирләр. Ахтарыб бир гуту шоколад вә ә’ла конјак тапырлар. Узбәүз отуруб шүшәнин бирини бошалдыр вә о бирини јары едирләр. Сонра јенидән узаныб јатырлар.

Күн һејли галхандан сонра хидмәтчи гадын кәлир ки, гонағлара гуллуг еләсин. Бош шүшәләри көрәндә төөчүбләнир вә нәсә сорушмағ истајир. Јусифдән габағ һүсејн дилләнир:

— А бачы, бизим хәбәримиз јохду. Конјаклары Исмајыл Шыхлы ичибди. Газаға кедирди, јолүстү бизә баш чәди. Көзү конјака саташан кими әл-әјағы әсди. Чәкди башына вә дүшдү јола. Кетмәздән әввәл бир ше’р дө јәзды:

Шәмкирин јоллары думанды, чәнди,
Исмајыл Шыхлы чох јаман ичәнди.

Деди вахтым јохду, буну чатдырарсыңыз катибә.
Хидмәтчи гадын һејли гонағлара, бош шүшәләре бахыр, шүбһәләнсә дө, үстүнү вурмур.

— Јахшы еләјиб ичиб, һалал хошу олсун.

. . .

Бир күн һүсејн Ариф Рәфиг Зәка илә бирликдә Ағстафада, шәһәр гәбристанлығында гәдим башдашларына, орадакы јазы вә шәкилләре бахырлармыш. Хәјли көздиңдән сонра һүсејн Ариф көврәлир вә Рәфигин голундан тутур.

— Рәфиг, кәл сән дө өзүнә бир јер сөч. Кәндир, елдир, обадыр јахшы олар.

Рәфиг сакитчә чәваб верир:

— Гаға, сән буралысан. Аллаһ еләмәмиш, башына бир иш кәлсә, гоһумлар јығышыб кәтирә биләрләр. Бәс мән елсәм, бура ким кәтирәр?

— Өзүм, өзүм кәтирәрәм.

Рәјонларын бириндә көрүш вармыш. Бир дәстә язчычы гонаг кәлибмиш. Зијалыларын, јерли рәһбәрләрин чоху онларла мәрһибанлыгга көрүшүб һал-әһвал тутурлар. Амма бир нәфәр — рајон ичрајјә комитәсинин сәдри әли чибиндә кәнарда дајаныб, һеч кәсә мәһәл гәјмур. Буну көрән Сабир Азәри һүсејнин голуна тохунур.

—А шаир, көр, өзүнү нечә чәкир. Ганачагсыз адама охшајыр.

—Ә, ганачагы нејнәјир, вәзифәси вар, рүшвәти вар, ганачагы көзүнә, һа, сохмајачаг?!
* * *

Һүсејн «Азәрнәшр»дә шә'бә мүдири ишләјирди. Гылман Илкин директор. Бир күн Мәркәзи Комитәдән Гылман Илкинә зәнк вурурлар ки, һүсејни тә'чили јухары кәндәр, ләзимдыр. Гылман мүәллим күлә-күлә онлара дејир:

—Әкәр ону тапсаныз, јаныма кәндәрин, мәнә дә ләзимдыр.

—Нечә, бу нә демәкдир? Сәнин нәјинә ләзимдыр?

—Ишдән чыхартмаг үчүн әмр вермәк истәјирәм, үч ајды тапа билмирәм.
* * *

Јазчылар Иттифагында Рәјасәт һеј'әтинин ичласы варды. Јарадычылыг е'замијјәти мәсәләләринә бахылырды. Әризәләр охунур, һәрәјә бир ај, јарым ај е'замијјәт верилрди ки, кедиб һәјәти өјрәнсинләр вә сонра гәјыдыб әсәр јазсынлар. Ичласын ширин јериндә кимсә ајага галхды:

—Јолдашлар, тәклиф едирәм, һүсејнә дә бир әјлыг е'замијјәт верилсин.

—Һараја?

—Евинә.
* * *

Бир дәфә Мирзә Ибраһимовла Газага кетмишдик. Чискинли пајыз күнү иди. һарданса һүсејн дә пејдә олду. Елә көрүшән кимки сөзә башлады:

—Көјчәдән кәлирәм, Ашыг Алынын гәбрини ахтарырдым. Тапдым. Бөјүк сәнәткардыр.

—Кимлә кетмишдин?

—Тәк. Ариф балам машын сүрүрдү, мән дә ки, отурмушдун јанында.

Бирдән јадыма дүшдү ки, һүсејн тәзә машын алыб. О заман «Жигули»ләр јеничә чыхмышды. Сорудум:

—Ај һүсејн, бу «Жигули»ләр нечә машынды?

—Машын дејил, чејранды. Сүзәндә далындан чатмаг олмур.

Арадан һејли кечди. Ичлас олду, сонра һаһар еләдик. һүсејн әдәти үзрә бир-ики гәдәһ дә өтүрдү, кефи лап дүзәлди. Мән тәкрар сорудум:

—Ај һүсејн, јә'ни дејирсән, «Жигули» јахшы машындыр?

—Јох, әшши, тысбәгадыр. Мән торпаг адамыјам. Ајагым һәмишә торпагга олмәлыдыр. Бу исә асфалтдан чыхан кимки тысбәгаја дөнүр, бекәр шејди.
* * *

Бир дәфә јенә рајонлара әдәби көрүшләрә кетмишдик. Мирзә Ибраһимовун гара «ЗИМ»индә рајонлары долашыб Јевлага кәлмишдик. Пајыз иди. һава һәмишликиди. Буна бахмајараг, ики-үч кәндә әдәби кечә кечирдик. Сонра катиб Мәммәд Мәммәдовун гонагы олду. Мәммәд Мәммәдов балачебәјлу, галын бығлы, өткәм, ирадәли бир адам иди. Јеријәндә дабанларыны јерә бәрк вурарды. Бу дә онун ирадәсинин мөһкәмлијинә дәләләт едирди.

О, евиндә бизә јахшы сүфрә ачды. Сәмими шәраитдә, дејиб күлә-күлә һаһар еләдик. Тут арағы чанымызы гыздырды.

О вахт Јевлахда рүтбәли гонагларын кечәләмәси үчүн «Гонаг отагы» јох иди. Дәмир јолу вағзалынын јанындакы бешмәртәбәли тәзә мөһманхана исә истифадејә верилмишди, әмма һәлә орада кечәләјән олмәмышды. Кәтибин сөһбәтиндән баша дүшдүк ки, һәмин мөһманханада бизә јер дүзәлдибләр.
* * *

Жемәк-ичмәкдән сонра ев саһиби чәсарәтсиз һалда Мирзә Ибраһимову биздән аҗырмағ, соҗуг олмасын дегән өз исти мәнзилиндә сахламағ истәди. Амма ағсаггал бизи тәх бурахмады. Бирликдә мейманханаҗа кәлдик. Үчүнчү мәртәбәдә үч отағ аҗырымшдылар. Гапылар бир-биринә ачылырды. Јорған-дөшәк, маләфәләр тәп-тәзә иди. Собаны галамышдылар. Буна бахмаҗарағ, адамын нафәси бухарланырды. Диварлар да, јорған-дөшәк дә нәм иди.

Мирзә Ибраһимов палто чијиндә, әлләрини овхалаҗа-овхалаҗа отағлара бахды, кимин һарадаса, кимлә јатачагыны мүәјјәнләшдирди, баша дүшдү ки, она раһат олмағ үчүн аҗрыча отағ аҗырыблар. Ислам Сәфәрли көрдү киши бурда галмағ истәјир, нараһат олду. Мәни күнчә чәкди:

—Исмајыл, инди сән габаға дүш, елә елә ки, Мирзә мүәллим катибин евиндә јатмаға кетсин. Јашлы адамды, она бурда соҗуг дөјәр. һәм дә өлимиз-голумуз ачылар, бир аз дејиб-күләрик. Бир шеј фикирләш.

—Јахшы.

Мирзә мүәллимә јахынлашдым. О, отағлары көзәндән сонра бир аз да бүзүшдү. Көрүнүр, үшүјүрдү. Бирдән үзүнү мәнә чевирди:

—Исмајыл, ушағлар јатанда хорулдамыр ки?

—Јох, Мирзә мүәллим, Ислам да, Әлиға да, Јусиф дә гузу кими јатырлар. Мышылтыларындан башға һеч нә ешидилмир. Бирчә һүсејн...

Киши тәәччүбләнди:

—О нә едир?

—Кечәләр јатдығы јердә дуруб кәзир.

—Нә, лунатикдир?

—Она охшар бир шејди.

—Бу пис олду ки, адамы јатмаға гојмаз.

—Еләди. Мирзә мүәллим, катибин евиндә кечәләсәниз, јахшыды. һәм исти олар, һәм дә раһат. Бизә бахмаын.

—Дүз дејирсән.

Јолдашларын јанына кәлди:

—Ушағлар, кечәниз хөјрә галсын, мән катибин евинә кедәси олдум, бура сојугду.

—Пис олмәз, Мирзә мүәллим, кедин, динчәлин.

Ону јола салдығ. Ушағлар тәәччүблә бир-бирләринин үзүнә бахдылар:

—Она нә олду, көрәсән ону ким гачыртды?

—Һүсејн, — дејә чаваб вердим.

Бир күн һүсејнин гапысы дөјүлүр. Дәјысы чијиндә хурчун ичәри жирир. һүсејн көрүр ки, хурчунун һәр көзүндән бир һиндушка бојуну узадыб она бахыр. Бурнунә кабаб ији кәлир. Ичәри кечирләр. Хош-бешдән, чај-чәрәкдән сонра һүсејнин дәјысы (ону да дејим ки, һүсејн өзүндән бөјүк киши гоһумларынын һамысына дәји дејир) јерини раһатлајыб, елә бил шад хәбәр верир:

—А бачы оғлу, бизим әрбешик¹ дә әллаһ рәһмәтинә кетди.

—Быј, әј дәји, о ки, јахшы кишијди, нәдән өлдү?

—Арахдан өлдү, а бала арахдан. Гараҗазы мешәсинин јарысыны сатыб једи. Гарабулағларын үстүндә кабабдан вурду, арахдан ичди.

—Һајыф, чаван иди.

—Јох, һајыфсләнма, вахтында өлдү, а бала, о өлмәсәјди, мәнә јер ачылмазды.

—Јохса, онун јеринә кечмәк истәјирсән?

—Нијә истәмирәм, кимдән әксијәм? Мүһарибә әлили, мүһарибә иштиракчысы. Керчә олмушам, Моздокда дөјүшмүшәм. Фашистләри јувасындан говмушам. Мәндән јахшы кими тапачагсыныз?

Һүсејн азачығ фикрә кедир.

—Инди мәндән нә истәјирсән, әј дәји?

—Һеч нә. Рајкома бирчә дәфә дил буласан, һәр шеј дүзәләр.

Елә бил бу вахт һиндушкалар хурчундан дилләниб кишинин сәсинә сәс верибләр.

¹Әрбешик — Мешәбәји демәкдир.

Һүсејн разылашыр, рејона кәлир, дајысы иле бирлик-де катибин јанына кәдир. Киши кезләме отағында кезләјир, һүсејн ичәри кирир. Катиб онун ајағына дурур, гу-чаглашыб-өпүшүрләр.

—Шаир, нә вар, нә јох, чохданды көрүнмүрсән, нә әчәб сәндән?

—Ишим дүшүб.

—Бујур.

—Дајым әрбешик, олмаг истәјир.

—Олмаг истәјир, тә'јин едәрик, бурда чәтин нә вар ки?

—Мүһарибә әлили, мүһарибә иштиракчысыдыр.

—Лап ә'ла.

—Амма вицданым тәмиз олмаг үчүн һәр шеји демә-лијәм. Савадсызды. Күчлә гол чәкир. Ораја али тәһсилли адам лазымды.

Катиб тутулса да, өзүнү шән кестәрмәјә чалышыр.

—Сәнин хатиринә буна көз јумарыг. Сонра нә вар?

—Сонрасы да одур ки, оғруду. Әввәлки әрбешик ме-шанин јарысыны једи, бу исә көкүнә балта чалачаг. Кө-зүнү ачанда көрәчәксән ки, мешәдә гуруча кәтүкләр га-лыб.

—Һә, бу бир аз чәтин олду. Башга нә хасијјәти вар?

—Јаман рүшвәтхорду.

Катиб тамам мә'јуслашыр.

—Шаир, бәс онда нијә зәһмәт чәкиб кәлибсән?

—Өзүм кәлмәмишәм. Дајымын һиндушкалары кәти-риб.

Катиб һәр шеји баша дүшүр. Көрүб-көтүрмүш адамды.

—Дајын һәрдады?

—Гапынын ағзында.

—Јахшы, сән кет, мән өзүм кишини баша саларам. Һүсејн гапыдан чыханда дајысы севинмиш ајаға гал-хыр.

—А бала, дүзәлдими?

—Дүзәлди. Сәнин һаггында нә лазым иди, һамысыны дедим, кеч ичәри.

Катиб ону сојуг гаршылајыр.

—Киши, сәни ишә кәтүрә билмәрәм.

—Бә, һәнчәри, һүсејн мөним һаггында бир шеј демә-ди?

—Деди. һәр шеји деди.

Бир күн Нүсрәт Кәсәмәнли һүсејн Ариффи Афстафада евләрина гонаг апарыр. Сазлы-сөһбәтли, худманы бир мәчлис дүзәлир. Нүсрәтин атасы әскәрликдән јеничә га-јыдан вә ше'р аләминдә тәзәчә сәсини учалдан оғлуну денә-денә шаирә тапшырыр ки, көзү үстүндә олсун. Хеј-ли јејиб-ичәндән сонра һүсејн ајаға дурур. Нүсрәт дә онунла бәрәбәр ајаға галхыр ки, гонағы јола салсын. Га-пынын ағзында һүсејнин көзү Нүсрәтин дивардан асыл-мыш әскәрлик шәклинә саташыр. Ајаг сахлајыб диггәт-лә бахыр. Көзләри долур.

—А Јусиф гаға, бу Нүсрәтдими?

—Һә.

—Аллаһ һитлерин евини јыхсын. Күл кими ушағлары-мызы апарыб ғырғына верди. Фикир еләмә, башы өлин-дә олса, сорағы чыхар. Аллаһ сабр версин...

* * *

Бир күн јенә зәнк чалды. Достларымыздан бирини сорушду.

—Ә, чохданды көзүмә дәјмир, һардады?

—Кәндә кедиб.

—Дүз еләјиб.

—Нижә?

—Ә, бә нејләсин, һөкүмәт үзүнә бахмыр, арвад сөзүнә.

* * *

Һүсејн бир күн кәндә кедир. Гоһумларындан бири (шүбһәсиз дајыларындан бири)ону гонаг чағырыр. Јах-шы хәнкәл бишириләр, јанында да чүчә ғызартмасы, бөј-рундә дә зоғал арағы. Јејилиб-ичилир, сағлыглар дөјилир, кефләр дүзәлир. Сүфрә јығылыр. Чај ичәндән сонра кәбә дөшәнмиш јердә мütәккәјә дирсәкләниб, дөшөкчә үс-түндә узанырлар. Һүсејн исә бардаш гуруб сазы дизи-нин үстүнә алыр. Аста-аста дынгылдадыб кәһ «Баш сары-тел», кәһ «Кәрәми», кәһ дә «Дилгәм»дән чалыр. Дајы-сы көрүр ки, шаирин кефи көкдүр, сөз ачмаг олар.

—А бала, а һүсејн, бизим ушаг бу ил онунчуну гурта-рыр, нејләјәк?

—Һара кирмәк истәјир?

—Университетә.

—О мәним бојнума, фикир еләмә. Јазбашы кәләрсән, данышарыг.

Киши раһатланыр. Гар көтүрүлүб, чөлләр јашылла-шана вә ағачлар чичәкләјәнә гәдәр көзләјир. Күлләрин әтри һаваја һолан вахт ајындан-ојундан да көтүрүб бакы-ја, бачысы оғлунун јанына кәлир. Шаир ону күлөрүзлә гаршылајыр. Кишини һеч отурмаға гојмур.

—Дур кедәк, Дағүстү парка. «Дружба» ресторанында бир аз боғазымызы јашлајаг. Елә орда да һәр шеји даны-шарыг. Кедирләр. Јемәк-ичмәк сифариш верирләр. Елә јеничә «бисмиллаһ» демәк истәјирләр ки, гоншу столда-кылар бәдәләри галдырыб һүсејни саламлајырлар. Һүсејн ајаға дурур.

—Дајы, елә јахшы олду. Университетин мүәллимлә-ридир.

—Јахшы, кет бала, көзләјирәм.

Үрәјиндә дә фикирләшир ки, ағалар јахшы дејиб: «хәс-тә сағаласы олса, тәбиб гәншәр кәләр».

Киши көзләјир, һүсејн дә јејиб-ичәнләрә гошулур. Бир саат, саат јарым кечир, шаир гајытмыр. Дајы ушағын хати-ринә дөзүр. Ахыр ки, дөстә һагг-һөсәби кәсиб ајаға гал-хыр. Киши көрүр ки, бачысы оғлу да онлара гошулүб ке-дир. Чағырмаға мәчбур олур.

—Аја, ај һүсејн, ај һүсејн!

Шаир адыны ешидиб дајаныр. Дөнүб сәс кәлән тәрә-фә кедир. Диггәтлә кишинин үзүнә бахыр.

—А бала, сәһәрдән сәни көзләмирәмми, мәни бурда гојуб һара кедирсән?

Бирдән һүсејн кишинин бојнуну гучаглајыр:

—Быј, хош кердүк, ај дајы, нә вар, нә јох, һавахт кәлиб-сән?

Җазычылар Иттифагындан ишдән чыкмышдым. Бир күн ахшам һүсејн занк чалды:

—А гоча, нә тәһәрсан, үрәјим сәни јаман истәјир, кәл-сәнә көрүшәк.

—Көрүшмәк истәјирсәнсә, кәл кедәк дәннз гырағы-на, булвара.

Онун гәти вә тәләсик чавабыны ешитдим.

—Ә, ишдән чыкмамышам, партијадан, һөкүмәтдән наразы дејиләм. Мәним дәннз гырағында нә ишим вар?

• • •

Бир күн Вагиф Сәмәдоғлу «Азәрнәшр»ин јанында, Низами һејкәлинин бөјрүндәки чинарларын дибиндә һүсејн Арифлә гаршылашыр.

—Һүсејн гаға, мәним ше'рләрим и охумусанмы?

—Һансы ше'рләри?

—Гәзәтдә тәзә чыханлары.

—Охумушам.

—Фикрин нәдир?

—Фикрим билмәк истәјирсән?

—Мүтләг.

—Кедәк.

—Һара?

—Ресторана. һәм бир тикә чәрәк јејәрик, һәм дә ше'рләрин һаггында фикирләрим сөјләрәм.

Кедирләр. Бир аз јејиб-ичирләр. Вагиф көзләјир, һүсејн һеч нә демир. Ахыра јахын Вагиф дөзмүр:

—Ај һүсејн гаға, бә ше'рләри?

—Дур ики шампан шәрабы вә араһ көтүр, кедәк бизә. Евдә архајын данышарыг.

Кедирләр. Шәраблар да ичилир, араг дә, һәтта үстүндән чајда. Амма һүсејн јенә фикрини демир. Вагифин сәбри түкәнир:

—Ај һүсејн гаға...

—Дур дивардан о сазы мәнә вер.

Вагиф сазы верир. һүсејн көкләјиб астадан чалмаға башлајыр.

—Јахшы гулаг ас, «Мисри»дир. Тазана чарпаз симләрә тохунур, елә бил гылынчлар чинжилдәјир. Буну мәһир чалан Ашыг Мирзә иди. Мирзә дајы бу һаваны чалыб-оху-

јанда, чарпаз јеришлә ортада фырланырды. Дәгда чығыр-ла кедән ата фикир вермисәнми? Габаг ајағыны гојдуғу јерә сонра дал ајағыны гојур, јыхылмамаг үчүн. Елә еләјир ки, аддымлар чарпазлашыр.

—Ај һүсејн гаға...

—Јахшы гулаг ас, бу да «Дөшәмә Короғлу»дур. Ат кишнәртиси вә нә'рәләр ешидилир. Инди дә кечдим «Дил-гәмә». Севкидир, инилтидир. Бах, бу да «Јаныг Кәрәм»-дир, фәрјәддир.

—Ај һүсејн гаға...

—Јохса, чаз. Саз һара, чаз һара. Сәмәд гаға саз севәрди, сән чаз. Саз вә чаз.

—Ај һүсејн гаға, бә мәним ше'рләрим һаггында фикрини демәдин.

—Дедим. Ше'р бах буду, саз, а Вагиф, саз, чаз јох.

Бир күн, сәһәр тездән гапынын зәнки дөјүлүр. Алатордан дәһлизи кәсдирәнләрин кимләр олачағыны фикирләшә-фикирләшә, јухулу-јухулу гапыны ачыр. Кәнддән кәлән бир дәстә адам ичәри долур. Арвадлар онун бојнуна сарылараг, о үзүндән, бу үзүндән марчмарчла өпүрләр.

—Өләм габағында, әј Сөјүн, бизи нијә јаддан чыхарыбсан, һеч демирсэнми кәнддә гоһум-әграбам галыб, көрән өлүбләр, јохса диридириләр?

—Билирәм, өлән шеј дејилсиниз, һамыныз сап-салатсыныз. Ағач башында јатмышлар кими, бу тездән хејир ола?

—Дәрдин әләм, бә билмирсэнми башымыза кәләни, ушағы шәррәјибләр. Дамдады. Бү күн-сабаһ мәһкәмәси олачаг.

—Ушаг кимди?

—Белә халан оғлуну дејирәм, јаддан чыхардыбсан?

—Быј, ааз ому? О ки, чибкирин бирисидир, ону ким шәррәјә биләр?

—Зарафата салма, ағын әләм, ушаға көмәк елә, мәһкәмәни Зүбејир гаған апарачаг.

—Һансы, Даш Салаһлы Зүбејирми? О ки бизим адамдыр. Архајын олуң, тапшыраам. Тәмиз бураха билмәсә дә, үч-дөрд әј ичбаридән-зәддән верәр.

Гоһумлар дил-ағыз еләјиб кедирләр.

Беш-алты әјдан сонра һүсејн тәсадүфән јолда Зүбејирә раст кәлир. Гучаглашыб өпүшүрләр, һал-әһвал тутурлар. Араланмаг истәјәндә һүсејн әјаг сахлајыр.

—Зүбејир гаға, сәнә бир ишим дүшүб.

—Бујур, әј һүсејн, лап ики ишин дүшсүн.

—Мәним бир гоһумуму тутублар, иши сәндәдир. Бу күнләрдә мәһкәмәси олачаг.

—Ады, фамили нәди?

Һүсејн дејир. Зүбејир гаш-габағыны саллајыб килејләнир.

—Аллаһ сәнә инсаф версин, адам-адама беләми көмәк еләјәр! Дүз дөрд әј бундан әввәл онун мәһкәмәси дә олуб, иш дә вермишик.

—Нә гәдар верибсиниз?

—Беш ил.

—Бәсиди, бәсиди. Сағ ол.

Тез-тез хәстәләнирдим. Бир јандан шәкәр, бир јандан да ган тәзјиги мәни әлдән салырды. Бу хәстәликләрин мәни үстәләдији күнләрин бириндә һүсејн зәнк чалды:

—А гоча, нә тәһәрсән?

—Үстүнә јүнжүллүк, а кафир, јаман хәстәләнмишәм.

—Билирсән, нә вар, а гоча, мәним бир ишдән чыхан-дан, бир өлүдән, бир дә хәстәдән зәһләм кедир.

Дәстәји асды.

...

Бир күн Мирзә Ибраһимов һүсејнә зәнк вурур.

—Һүсејн, бу күн Јазычылар Иттифагында партија ичласы вар. Сәнин иштракын вачибдир. Тә'чили кәл.

—Баш үстә, Мирзә мұәллим, сиз ичласынызы ке-чирин, мән сабаһ кәләрәм.

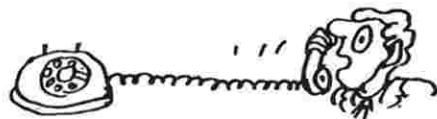
...

Һүсејн Ариф достларындан биринә зәнк вурур. Нөм-рәни јығыр, дәстәји галдырыр, анчаг зәнк вурдуғу адамын ады јадындан чыхыр. Хәттин о башындан сөс кәлир.

—Ало, кимди?

Һүсејн чаваб верир.

—Сизә ким лазымды, а јолдаш, хаһиш едирәм, нөмрәни дүз јығын.

Һүсејн Ариф чохдан дост олдуғу бир сүрүчү илә узаг сәфәрә чыхыр. Бүтүн јолбоју ашыглардан, шаирләр-дән данышыр, әзбәр ше'р охујур. Сүрүчүнүн динмә-дијини көрүб дајаныр.

—Сән дә ше'р јазырсанмы?

—Хејр, һүсејн мұәллим, мән ше'р јазан дејиләм.

—Нијә јазмырсан, әј бејинсиз, инди һамы јазыр, сән дә јаз. Горхма, өзүм чап етидирәрәм.

Канч шаирләрнин биринин тојунда хүсөјн Ариф тамада олур. Бир аз јөјиб ичөндөн сонра бөјин сағлыгына бадө галдырыр.

— Башьныза анд олсун, белө оғул јохду дүнјада. Мән ону чох јакшы таныјырам. Бақыда кәзмөдији гыз галмајыб. лап јакшы еләјиб башыны бағлајырсыныз. Бунун ипини ачыг гојмаг олмаз.

Достум јаман хәстөлөнмишди. Нәмишә о мәнни јох ламаға кәләрди. Бу дафә мән кетдим. Евдә чох галдығындан рәнки азча солмушду. Сәси дө дәјишмишди. амма дејиб-күлмәјиндән галмырды.

— Кәл, а гоча, даныш кәрәк, бу туршмәзә дүнјада нә вар, нә јох?

— Нә олачаг, салыблар бизи дүнја сijasәтинин океан бурулғанына, саман чөлү кими фырладырлар.

— Јакшы еләјирләр. Башымыз кичәлләнмәсә ајагүстә дура билмәрик.

Сөзү һәрләјиб ашығларә кәтирди. Сонра дивардан сазы кәтүрдү. Сазын сәдәфдән чох инчә, зәриф нахышлары варды.

— Инди белә саз јохду. Белә сазда чалынан һавалары чалан да јохду. Тәзә сазларда тәзә һәфтәбечәр һавалар чалырлар. Бир гулаг ас.

О, сазда илк бармағларыны чох учадан вурду. Сонра сәс зәифләди вә ешидилмәз олду. Бармағлар пәрделәрнин, симләрнин үстүндә сүздү, хүсөјнин башы, додағлары тәрпәнди кәзләри сүзүлдү. Тәхминән јарым саат беләчә саз чалды. Сонра өз әләминдән ајрылды.

— Ба, әсл саз һавалары буду, дүздүмү?

— Бир сөз дејә билмәрәм.

— Нијә?

— Чүнки һеч нә ешитмөдим.

Бир күн хүсөјн Ариф Шәмшад Рза илә кәрүшүб, һал-әһвал тутур.

— Нә вар, нә јох, нечә доланырсан?

— Бир тәһәр...

— Көрүрәм, һалын о гәдәр дө јакшы дејил, корлуг чәкирсән?

— Еләди, гаға.

— Ә, бөјин олсун, шә'рдән-зәддән әл чәк, ондан бир шөј чыхан дејил. Кәл, кәндәрим сәни Товуза, кет ишлә орда.

— Нә ишиндә, гаға?

— Орда Ашығлар Бирлијинин филиалыны јарадырам.

Ол филиалын директору.

Шәмшад Рза хөјли фикирләшир.

— Долана биләрәмми, гаға?

— Ај бивеч, нијә долана билмирсән? Орда адамдан чох ашығ вар, дејәрәм доландырарлар.

* * *

Бир дафә Назим Ахундов Кәнчәдән Бақыја, Мирзә Ибраһимова зәнк вурур. Академија илә бағлы нәсә сорушур. Рәсми сөһбәти гутарандан сонра Мирзә Ибраһимов күлә-күлә дејир:

— Назим, достун хүсөјн Ариф дејир ки, Кәнчәдә ферма ачыбсан. һәр кәләнә бир еркәк кәсирсән?

Назим динмир.

Бу сөһбәтдән бир нечә күн сонра хүсөјн Назимә гонаг кәлир. Назим ону әввәлки кими чох мөһрибанлығла гаршылајыр, ордан-будан сөһбәт едиб зәрафатлашырлар. Күнортаүстүнә јакын Назим ону учуз бир фәһлә јемәкханасына апарыр. Боз-буланыг әриштә шорбасы, бојат чөрәк, бир аз да көј-көјәрти кәтирирләр. Шаири бунлар ачмыр. Узүнү Назимә тутуб сорушур.

— Бә, кабаб-зад олмајачаг?

— Јох.

— Нијә?

— Фермада даһа гојун галмајыб, һамысыны кәсиб жемишик.

хүсөјн һалыны позмур.

— Јакшы еләјиб кәсиб-јемисиниз. Онсуз да һөкүмәт һамысыны әлимиздән алачағды.

Сәһәр тездән ова кедәчәкләринә көрә ахшамдан јатмағы гәрәра алырлар. һава сојуғ имиш. Она көрә пәнчәрәләрин дал тахталарыны бағлајырлар. Чарпајы аз олдуғундан дөшәмәдә, кәбәнин үстүндә јорған-дөшәк төкүб јер салырлар. һүсејнә чарпајыда јатмағы мәсләһәт көрдүләр. О исә «бура јахшыдыр» дејә һамыдан әввәл курһакурла јанан собанын јанындакы дөшәјин үстүнә узаныб јорғана бүрүнүр. Јолдашлары она дејирләр ки, «пәнчәрәнин јанында јатма, сојуғ олар», һүсејн инадын-дан дөнүр.

Кечәдән кејли кечмиш овчулардан бири ојаныб, һүсејни сәсләјир.

— А шаир, зәһмәт олмаса, пәнчәрәнин тахтасыны арала, бах, көр ишыглашмыр ки, сонра јатыб галарығ. һүсејн тахтаны аралајыб бахыр.

— Јох, һәлә гаранлығдыр, јыхыл јат. Ишыглашан кими өзүм сизи галдырачам.

Арадан бир аз кечир, јенә кимсә ојаныр.

— А шаир, башына дөнүм, бах, көр ишыглашмыр ки?

Һүсејн тахтаны аралајыб бахыр вә сәкитчә чаваб верир.

— Јох, һәлә гаранлығдыр. Јыхыл јат, ишыглашанда өзүм галдырачам.

Һүсејн јенидән бүрүнүб јорғанын алтында бүзүшүр. Нә гәдәр мүркүләдијиндән хәбәри олмур. Сәс-күјә ојаныр вә тез тахтаны аралајыб бахыр.

— Ә, нә һәј-һарәј салыбсыныз, көрмүрсүнүзмү һәлә гаралығдыр.

— А шаир, дејәсән елә бүтүн кечәни пәнчәрәнин тахтасы илә палтар шкафынын гапысыны долашығ салыбсан.

— Елә шеј олмаз, — дејә тәәччүбләнир вә баша дүшүр ки, кечә пәнчәрә әвәзинә башыны шкафын ичинә салыб бахырмыш. Тез ајаға дуруб палтарыны кејинир. Гәһ-гәһә чәкән јолдашларынын јанында өзүнү сыхдырмыр.

— Гарышығ салмајыб, нејләјәсән, тахталар бир-бири-нә јаман охшајыр. Ди, тез олун ишыглашмамыш кедәк. һава исә чоһдан ишыглашмышды.

Бир күн Москвада һүсејн Арифлә Назим Ахундов Сәмәд Вурғунун јанына кедирләр. Хош-бешдән сонра һүсејн Ариф јеничә јаздығы «Сталин» поемасыны шәирә охујур. Шаир поеманы чох бәјәнир вә бирдән сорушур.

— Бу заман бураларда нә көзирсән?

— Охујурам.

— һарда?

— Аспирантурада.

Сәмәд диггәтлә һүсејнин үзүнә бахыр вә инанмыр.

— Кет атданмағын далынча.

Һүсејн Сәмәд Вурғуну инандырмаға чалышыр.

— Валлаһ, дүз сөзүмдүр, Сәмәд гаға, диссертасиямын јарысыны да јазмышам.

— Кимдән?

— Фәррух Јездидән.

— Ә, ағлыны башына јығ, сәндән алим олар? Алим бах, бу Назим кимисиндән олар. Отурмағы бачарыр. Сән исә бир јердә гәрар тута билмирсән. Вахты илә мән дә диссертасия јазырдым. Закирдән. Ики-үч фәслини дә гараламышам. Аtdым, Кет ше'рини јаз. Адам өмрүнү өмрә хәрчләмәз.

— Баш үстә, Сәмәд гаға, сабаһдан алимлијин дашыны атырам.

Һүсејн Арифин алим достларындан бири онун јанына кәлир. Кәлән кими дә сјасәтдән данышыр, гурулушдан, һөкүмәтдән наразылығыны билдирир. Шаир онун сөзүнү кәсир.

— Бура бах, елоғлу, јадындадымы Бақыја охумаға кәләндә бир ала хурчунун, бир дә ипликдән ала чорабын варды? һәлә чарығыны демирәм. Инди, машаллаһ, шәһәрин ортасында дөрд отағын, ушағларынын да һәрәсинин ајрыча еви вар. Даһа нә истәјирсән? Өзүн дә академик. Беш-он мәгалә јазыб олубсан алим. Башын һаггы, дүз сөзүмдү, пиринизә тәпик атмајын. Белә сәфәһ һөкүмәти һеч јердә тапа билмәсиниз. Мүфтәчә сизи бордајыр, даһа нә истәјирсиниз?

Јазычылар Иттифагында биринчи катиб ишләјирдим.

Зәлимхан Јагуб јаныма кәлди. Сабир демишкән, ону «русбашдылар» китабсөвөрләр чәмијјәтиндән ишдән чыхартмышдылар. Көмәк истәди. Зәлимхан синәдәфтәр шаирдир. Классик, хүсусән ашыг поезијасыны өзбөрдән биллир. Фикирләшдим ки, Ашыглар Бирлијиндә ишләсә, чох хејри дәјә биләр. Дәстәји көтүрүб һүсејнә зәнк вурдум.

—А кафир, јанымда бир оғлан отуруб, көзәл шаирдир, халг поезијасыны да өзбөрдән биллир. Ашыг сәнәтинин маһир сәррафыдыр. Сәнин дә јахын достундур. Јанында ишә көтүрсән, сәнә чох хејри дәјәр.

—Кимди?

—Зәлимхан Јагуб.

—Таныјырам. Амма мәнә тамада јохду.

Дәстәји асды.

Бир дәфә һүсејн Ариф Сүлејман Рүстәми, Рәфиг Зәканы Бузовнаја, бир достунун евинә гонаг апарыр. Күчәларин бириндә машиндан дүшүб көј рәнкли гапыја јахынлашырлар. Зәнки басырлар. Ев саһиби гапыны ачыб кәләнләрин үзүнә бахыр.

—Кими истәјирсинни?

Һүсејн дәрһал кери чәкилир.

—Јох, бу дәјил.

Икинчи гапыны дөјүрләр. Бу ев саһиби дә гапыны ачыр. Һүсејн дәрһал кери чәкилир.

—Јох, бу да дәјил.

Үчүнчү гапыја јахынлашанда Сүлејман Рүстәм дөз-мүр.

—Ај һүсејн достунун ады нәди?

—Јадымдан чыхыб.

—Бәс, ахырынчы дәфә нә вахт көрүшүбсүнүз?

—Отуз ил габаг. 1947-чи илдә.

Исти јәј күнләринин бириндә һүсејн Ариф «Азәр-нәшр»дә Ејваз Борчалыја раст кәлир. Көрүр ки, јазыг пучур-пучур тәр төкүр. Голундан јапышыр.

—Ај туршмәзә инсан, ишләмөкдән бир шеј чыхан дәјил, дур кедәк, сәрин пивә тапаг.

Ејваз, гағанын сөзүнү јерә сала билмир. Ајага дурур вә бирликдә күчәларин чанына дүшүрләр. О күчә сәнин, бу күчә мәним пивә ахтарырлар. Ахыры ки, бир јердә тапыб нөвбәјә дәјанырлар. Көрүрләр ки, тәзәчә сәрин чәлләк пивәси кәтирибләр.

Крушкалар сәринликдән тәрләјир. Јанғылары бир аз дә әртыр.

Нөвбәләри јахынлашанда һүсејн Ејваздан сорушур:

—Ај көзәл инсан, чибиндә бир шеј вармы?

—Јох, ај һүсејн гаға, маашы бу күн аласыјдыг.

—Онда кетдик. Мәнә дә јохду. Елә биллик ичми-шик.

• • •

Бир күн һүсејн Ариф фасилә вахты «Азәрнәшр»дә корректор ишләјән Мүзәффәр Шүкүрә раст кәлир.

—Ај нәчиб инсан, һара белә?

—Гаға, кедирәм бир тикә чәрәк јејәм.

—Кедәк, мән дә ачам.

Кедирләр. Јол боју Мүзәффәр үрәјиндә аллаһа јал-варыр ки, һүсејн араг ичмәк фикинә дүшмәјә. Чүнки чибиндә чәми сәккизчә манаты варды.

Јемәкханада әјләширләр. Хидмәтчи гыз онларә јахын-лашыр. Һүсејн үзүнү Мүзәффәрә тутур.

—Адама бир әлли-әлли вураг.

—Јох, ај гаға, мән ичмирәм.

—Нејләк, онда мән јүз ичәрәм.

• • •

Бир дәфә Шәмшад Рза һүсејнин јанына, Ашыглар Бирлијинә кәлир.

—Гаға, мән дә јанында ишә көтүр.

—Нә ишинә?

—Нә билим, гаға, јанында фолклор шө'бәси вар, көтүрсән ишләрәм.

—Нә, дүздү, шө'бә вар, амма мәнә киши лазым дәјил.

Бир күн һүсејн шаир достларындан бири илә растлашыр. Һал-әһвал тутур, ушағлары сорушур вә ахырда:
—Ә, ханымын нечәдир, ишләјирми? — дејир.
—Јох, а һүсејн гаға, евдә ушағлары бахыр.
—Дүз еләјирсән, арвад ишләмәсә, јахшыдыр.
Башға мөвзуја кечирләр. Беш дәғиғадән сонра јенә сорушур:

—Ханымын ишләјирми?
Оғлан гәсдән тәрсинә чаваб верир.
—Әлбәттә, һүсејн гаға, али тәһсили вар, нијә ишләмәсин.
—Башын һағгы, дүз еләјирсән, арвад ишләсә, јахшыдыр. Евдә отуранда арвадлығыны да итирир.

Бир күн јенә зәнк чалды. Дәстәји көтүрдүм. Кефи көк иди. О, һәмишә тәзә ше'р јазанда кефи көк олур. Өзү дә мутләг ше'рләрини телефонда мәнә охујур.

—А гоча, билирсән нә вар, дүнән идарәдә отурмушдүм. Ашығ Пәринин сазлы гызлары да јанымда. Бирдән гапы ачылды, Зәлимхан Јағуб кирди ичәри. Бығлары да, машаллаһ, үзүнүн јарысыны тутуб. Атылды бојнума, о үзүмдән, бу үзүмдән марчамарчла өпмәјә башлады. Де-дим: «дүнјанын ишинә бир бах, халхы көзәлләр өпүр, мәни дә Зәлимхан Јағуб». Она бир ше'р јазмышам, гулағ ас:

Вахт олур, мәчлисим мејли-мәзәли,
Вахт олур, чинимдә пәјыз хәзәли.
Наданын бирини дунја көзәли,
Һүсејн Арифи Зәлимхан өпүр.

Ашығлар Бирлијинин бинасы илә Јазычылар Иттифагы јанашыдыр. Арادا бирчә дивар вар. Бир күн һүсејн мәнә зәнк вурду.

—А гоча, көрүрәм јорулубсан, өзүн дә хәстәтәһәрсән, сәнә көмәк еләмәк истәјирәм.

—Нә јолла, а кафир?

—Гәрәра алмышам ки, ара дивары ачым, Јазычылар Иттифагыны гатым Ашығлар Бирлијинә. Икисинә дә өзүм рәһбәрлик едим.

—Лап ағыллы фикирдир. Мәним дә чаным гуртарар. Разылашдығ. Ертәси күнү тәзәдән зәнк вурду.

—А гоча, бүтүн кечә јатмамышам. Фикрими дәјишдим.

—Нијә?

—Мәним дөрд јүз әлли дәлим вар, сәнин дә үч јүз әлли. Бунлары бирләшдирсәк, бу дәлиләрин өһдәсіндән кәлә билмәрәм.

* * *

Бир сәһәр тездән телефон зәнк чалды. Дәстәји кеч көтүрдүм. Сәсимдән һисс етди ки, јухудан јеничә дурмушам:

—Ә, а гоча, дејәсән јатырдын?

—Бә, нејләјим, а кафир, өзүн демирсәнми, Исмајыл Шыхлы јата-јата феодализмдән бирбаша коммунизмә кечмәк истәјир.

—Инди сөзүмү кери көтүрүрәм. Јахшы еләјиб јатырсан. Онсуз да коммунизмдән бир шеј чыхмады. Дејәсән кери гајыдасы олдуғ.

* * *

Һүсејн бир күн јолдашларымыздан биринә зәнк вурур. Хејли данышығдан сонра сөзарасы сорушур:

—Гоча нечәдир, бизим Исмајылы дејирәм.

—Өзүнү пис һисс едир, хәстәдир.

—Нијә?

—Шәкәри галхыб.

—Шәкәри галхмасын, нејләсин. Күндә һәр отурума бир сини гурутду хәнкәл јејәндә елә олачағ.

Нүсејн Ариф бир нәфәрлә тез-тез растлашыб саламлашармыш. Бир күн јенә растлашырлар. Нүсејн онун голуна кириб дејир.

— Елоғлу, кедәк бизә. Чохлу тәзә ше'рләрим вар, охујум сәнә.

Кедирләр. Нүсејн ше'рләрини охујур, досту тә'рифләјир. Бирдән Нүсејн охумағына ара вериб, диггәтлә гонағынын үзүнә бахыр.

— Аја, ај елоғлу, сујун јаман ширинди, ганым сәнә јаман гәјнәјир. Газағын һансы кәндиндәнсән?

— Нүсејн мүәллим — дөјә гонаг чаваб верир, — мән Газахдан дејиләм, Гутгашында нам.

Нүсејн өзүнү итирмир.

— Нә олар, лап јахшы еләјиб Гутгашынылы олубсан. Амма башын һаггы, һарда јахшы адам көрүрәм, о саат үрәјимә дәмыр ки, бу газаклы олачаг. Бүтүн јахшы адамлар газаклыды, башда да сән.

Јазычылар Иттифагында биринчи катиб ишләјирдим.

Башымы гашымаға вахтым јох иди. Бакы Шәһәр Совети илә давадајдыг. Москвадан — әдәбијат фондундан јазычыларә ев тикдирмәк үчүн үч ил иди ки, пул алмышдыг. Амма Шәһәр Совети бизә јер вермирди. Жаһ дејирди ки, Совет күчәсиндә сизә јер ајырмышыг, Тифлис ләјинә институтунда евин ләјинәсини һазырлајын. Жаһ да микрорајонлары көстәрирдиләр. Иттифағын өзүндә дә әсаслы бәрпа тә'мири башламышдыг. Жаһ Назирләр Советинин сәдри һәсән Сәјидовун, жаһ да Мәркәзи Комитәнин катиб һәсән һәсәновун јанына гачыр, дамын үстүнү өртмәк үчүн синкләнмиш дәмир, диварлар үчүн мебел тахталары истәјирдим. Бир јандан да гәбул мәсәләләри, нәшријат планлары, јарадычылыг мүшавирә вә пленумлары. Бир сөзлә, кечәм-күндүзүм јох иди. Бах, белә анда, күнләрин бир күнү Нүсејн Ариф мәнә зәнк вурду.

—А гоча, сәнә бир мәсләһәтим вар.

—Бујур, а кафир.

—Жәл, сән белә елә, Јазычылар Иттифагында нә гәдәр ки, иш јохду, бекарчылыгды, ишлә. Елә ки, жөрдүн ишләр чохалыр, ишләмәк лазымдыр, онда әризә вер, ишдән чых.

Б акыда комендант саатлары иди. Намы кими хүсејн да саат онда еяда оларды. Шөһөр белә вәзијјтде олан анда, нәһәјәт, она «халг шаири» ады вердиләр. һәмин кечә хүсејн Ариф ева кәлиб чыхмыр. Евдә нараһат олурлар. Нәһәјәт, сөһөр саат алтыда зәнк чалыныр. Мәләјкә ханым теләсик гапыны ачыр.

—Ај хүсејн, һәрдәсән?

—Сорушма, Мәләјкә, бу ад мәнә дүшмәди, тутмушдулар.

—Ныјә?

—Кечикмишдим. Нә гәдәр о сары рус балаларына дедим ки, «ја народный поет» ганмадылар. Апардылар комендатураја. Амма аталарыны јандырдым. Орда бир ашыг да верды. Ишыглашана гәдәр бир-биримизә гошудуг. О, сәз чәлды, мән ше'р охудум.

Һ үсејн елә чаванлыгдан, һәрдәнбир, араг һортдатмағы севир. Белә анларда тезчә хумарланыр, ширин-мәзәли сөһбәтләр едир, зарафатлашыб адама саташмагдан ләззәт алыр. Бир дөфә, чаванлыг илләриндә, онун белә мејхош вахтында, башына јығышмышдыг. О, бизә саташырды, биз дә она. Бирдән Бәјрам Бәјрамов чиддиләшди:

—Ај хүсејн, филан ханымы таныјырсанмы?

Онун хумәр көзләри сүзүлдү, сифәтини күлүш чулгады.

—Таныјырам, танры көзәлиди.

—Бәс филан ханым нечә?

—Чәкмишәм од синәмә, олуб.

—Бәс, бу нечә?

—Бә, һеч шикәры әлдән бурахарлар!

Бирдән Ислам Сәфәрли габаға јериди. Чибиндән көзәл бир гадын шәкли чыхардыб хүсејнә кәстәрди.

—Таныјырсанмы?

Һүсејн алыб шәклә бахды. Гүрурла күлүмсүндү.

—Нечә јә'ни таныјырсанмы? Дүнән кечә бир јердәјдик. Олуб, олуб.

—Ајә, ај јаланчы, бу II Јекатеринанын шәклидир.

—Нә олар, Јекатерина оlande, сәнә дөјирәм, олуб, олуб.

Һүсејн бир дафа јолуну Көнчөдөн салыб, бачанагына гонаг кедир. Чај-чөрөкдөн сонра отуруб дөгдөн-арандан сөһбөт едирләр. Бирдән бачанагы чиддиләшмр.

—А шаир, вөр пуллларыны апарыб јүзлүкләрә дөјишдирим.

Һүсејн төвччүблә готумунун үзүнә базыр.

—Баша дүшмөдин? Намы елө еләјр. Јүз он манет вөриб јүзлүк алыр, билдин, шах-шах јүзлүк. Сонра дө үтүләјиб галаг-галаг јыгырлар сандыга. Мән өлүм, дүз сөзүмдүр, вөр пуллларыны апарыб јарымча саата јүзлүкләрә дөјишдирим.

Һүсејн шаггнаг чөкир.

—А бачанаг, өмрүмдә мәнним чибимдә әлли манатдан артыг пул олмур. Јүзлүкләри нәјлә алачагсан?

Сүкут чөкүр. Чајларыны һортдадырлар.

—А шаир.

—Нәди?

—Сизин бөјүјүнүз Низамидими?

—Һә, нәди ки?

—Бө рајкомларын бөјүјү кимди, Ленинди?

—Дөјөсөн еләдир.

Бачанаг фикрә кедир. Шаир онун сонра нә дөјөјини көзләјир.

—А шаир, сән билән ким зор олар, Ленин, јохса Низами? Јә'ни дөјирәм онларын һансы каланды?

—Ә, калан нәди, онларынкы јазы-позуду, китаб-дөфтерди.

—Башын һаггы һеч нә билмирсән. Ленин каланды. Амма Низаминин чибиндә һеч нә јохду.

—Нијә?

—Она көрө ки, Низами шаирләрин шаириди, Ленин рајкомларын рајкомуду. Низамини сиз доландырмалысыныз, Ленини дө рајкомлар. Амма көрүрәм сизин һеч јүзлүјә дөјишлөмөјә пулуңуз јохду, јазыг Низамијә нә вөрөчөксиниз? Амма рајкомлар башга мәсәлә. О башын һаггы, дүз сөзүмдү, һәрәси ајда чамватдан јығдыларындан бирчө милјон кишијә көндөрсә, һәлә сары Николај башыны демирәм, Ленин пулун алтында галар.

Бир ахшам јенә зәнк чалды.

—А гоча, јенилији ешитдинми, Агстафаны ајрыча рајон еләдиләр.

—Көзүн ајдын, ахыр ки, Газагын әсарәтиндөн гуртарыб истиглалијат алдыныз.

—Истиглалијәти алмаг асандыр, мәсәлә ону әлдә сахламагдөдыр. Фикрими јухарыларә чатдыр, ајдындырмы?

—Ајдындыр.

Ики күндән сонра иш елө көтирди ки, беш-алты нәфар јолдашла Назирләр Советиндө, һәсән һәсановун јанында олду. Рәсми сөһбөт гуртардыгдан сонра һүсејнин әрзүсүнү она дөдим.

—Шаир Агстафада биринчи катиб олмаг истөјир.

Һәсән мүәллим өзүнәмәхсус төрздә гөһгөһе чөкди.

—Она дө ки, биринчи катиблијә күчүм чатмаз, амма Икрајјә Комитәсинә сөдр гоја биләрәм.

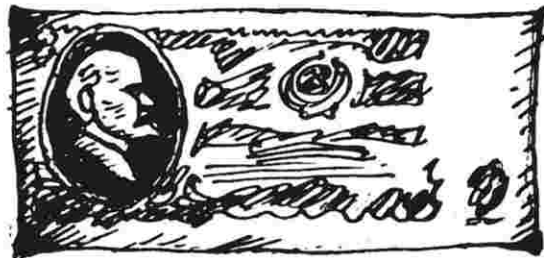
Һәсән һәсановун сөзләрини һүсејнә чатдырдым. Шаир азачыг фикрә кетди.

—Јох, о балача вөзифөдир. Онда мән Бакынын президенти олмаг истөјирәм.

—Елә исе көзләмөли олачагсан.

—Нијә?

—Чүнки сәни Бакыја президент тө'јин өтмөк үчүн мән өзүм республиканын президенти олмалыјам.

Бир күн һүсејн Арифла габаглашдым. Һал-әһвалдан сонра күлә-күлә сорушдум.

—А кафир, де көрүм, әсл ашыглар һәрда јетишир!

—Бә билмирсәнми, — дејә тәәччүблә чаваб верди.— Көчә маһалында. Борчалы чөкәјиндә, Кәнчәбасарда, бир дә Товуз—Гәзах тәрәфләрдә.

—Елә исә, бәс нә үчүн Ашыглар Бирлијинин сәдр ки-ми һәмишә Сәлјән ашыгларыны габага чөкирсән?

—Бә, гонаг-гонагчам кәләндә, балыгы-икраны ким кә-тирсин?

* * *

Бир сәһәр һүсејнин зәнкиңә достәји галдырдым.

—А гоча, бизим чамаат лап гәрибә олуб. Ајә, јерин-дән дуран дипломат кими данышыр. Агзы сөз тутмајән, сијасәтдән башы чыхмајән адамлар аз галырлар ки, дунјә сијасәтчиләри илә кәллә-кәлләјә кәлсинләр. Башын һаггы, ијјрми беш күн Түркиядә галдым, бир кәләкоглу сијасәтдән сөз сәлмәди. Һәр кәс башыны салыб ишини көрүр. Түркиядән Гәзаға кәләндә бәли бүкүлмүш, диши төкүл-мүш бир гары јолуму кәсди.

—А шаир, Гарғачовла Јелсојун даваһы нә илә гуртар-ды?

—Чанына азарла, — дејә сөрт чаваб вердим. — Кет, ишинлә-күчүнлә мәшгул ол. Гапы-бачанда һәрлән, тојуг-чүкә сахла, кедиб базардан чолпа алма. Сәнин сијасәтлә нә ишин вар?

—Нијә ачығын тутур, а шаир? Шаир киримиш дура бил-мәз. Мән сохәнки арвадам. Истәјирсән кәл дејишәк? Мән дә ше'р јазырам. Гулаг әс.

Әзинзјәм мән галам,
Мән јашајам, мән галам.
Аллаһдан арзум буду,
Кәлнн өлә, мән галам.

—Ди чаваб вер!
Көрдүм јох, бу арвад узун ишди. Дил алтында галмадым:

Мәнзил гыса јәхшыды,
Сәһбәт кәсә јәхшыды.
Аллаһ сәнин сәсини,
Ешитмәсә јәхшыды.

Бир күн күчәдә габаглашырлар. һүсејн Ариф көрүр ки, Вагиф Нәсибин кефи јохду. Онун фикрини дағыт-маг истәјир.

—Нә вар, нә јох, «Азәрбајҗан пионери» гәзети нечә-дир?

—Хәбәрим јохду.

—Нијә, бәс орда ишләмирсән?

—Чыхардылар.

—Ким?

—Редактор Әмрәһ Әмрәһов.

—Нијә?

—Ики дәфә ишә кечикдим, бир шеј демәди. Үчүнчү дәфәдә әмрим ишә верди.

Һүсејн алныны ғырышыдыр бир фикрә кетди вә бирдән чыхыш јолуну тәпмыш кими дилләнир.

—Ејби јохду. Сабәһдан ишә вахтында кет.

* * *

Зәлимхан Јагуб һүсејн Арифин ше'р китабыны редак-тә едирмиш. Көрүр ки, шаирин ше'рләринин ичиндә онун өз ше'рләри дә вар. Телефонун көтүрүб зәнк едир.

—Устад, сәнин ше'рләринин ичиндә мәним дә ше'р-ләрим вар. Дејәсән, гарышыг салыбсан, онлары чыхарт-маг истәјирәм.

—Јох, јох, дәјмә. Сәнин, ја мәним, нә фәрги вар, өз ше'рләримизди, гој чап олунсун.

* * *

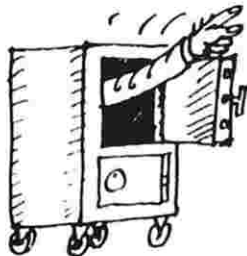
Һүсејн Ариф профессор Назим Ахундовла мөһкәм достдур. Назим Кәнчә Педагожи Институтунда ишлә-јәндә, һүсејн тез-тез она гонаг кәләрмиш. Назим шаир һөрмәтлә гәбул едәр, Көј кәлә апарар, һәр кәлишинә бир еркәк кәсәрмиш. Бир күн һүсејнә дејирләр ки, Нази-ми ишдән чыхардылар. О, һалыны позмадан чаваб ве-рир:

—Әлбәттә чыхартмалыјдылар. Күндә бир еркәк кә-сирди. О гәдәр пулу һәрдан алырды!

* * *

Вагиф Сәмәдоғлу ишсиз имиш, она иш ахтарырлар-мыш. Бир күн һүсејн Арифә дә дејирләр ки, көмәк елсин. һүсејн һалыны позмадан:

—Она иш лазым дејил, нејнәјир иши, — дејир, — Ип-подромда ики ат сахлајыр.

Чаван вахтлары дослары хүсөјнин башына топ-
шырлар. Көнүллөринден јөмөк-ичмөк көчир. Амма
чиблери бош олур. Бирден хүсөјн гөтијјөтлө дејир:

— Көдөк Әли Вәлијевин јанына.

— Нијә?

— Пул алмаға.

— Верерми?

— Борчудур, Литфондун директоруду. Чаван јазы-
чылара әл тутмалыды.

— Ағлымыз четин көсир.

— Сизин ишиниз јохду, онун дилкин мән били-
рәм.

Кедирләр. Јолдашлары гапынын ағзында дејәнер,
хүсөјн ичери кирир.

— Салам, Әли мүллим, һөкајөнизи охудум, ө'ла
һөкајөди.

Әли Вәлијев гәләми јәрә гојур, өјнөји галдырыр
вә диггәтлө хүсөјнин үзүнә бахыр.

— хүсөјн пулумуз јохду.

— Әли мүллим, классик һөкајө јазыбсымыз.

— хүсөјн, дөдим пулумуз јохду, дил төкмө.

— Доғру сөзүмдү, Әли мүллим, һөкајөниз өвөз-
сиз һөкајөди.

Әли Вәлијев ајаға дуруп вә даһа да сөртлөшпр.

— хүсөјн, кет бир ајдан сонра кәл, пулумуз
јохду.

хүсөјн пөрт һәлдә бајыра чыхыр. Јолдашларынын
үзүнә бахмадан өз-өзүнә дејинир.

— Муздур оғлу муздур, өлө јахшы өлөјиб һөкајөн
охумамышам.

Бакынын һөјөчанлы вә гарышыг күнләриндән бирин-
дә, тәхминән кечә саат он бирдә зәнк аурду.
Төвшүјүрдү. Нарәһат олдум.

— Ај Исмајыл, сөһөрдән өвдән гачмышдым, индичә
кәлмишәм.

— Не олмушду ки?

— Митинг.

— Не митинг?

— Не чө јө'ни, не митинг? Хәлг чөбһәсинин митинги.

Бүтүн Басин күчөси, Ленин сарајынын јаны адамла
долмушду. Үзү тәзә базара гәдәр тәрпәнмөк олмурду.
Көрдүм мәнн чөғырырлар, чыхдым өјванә. Сонра дүшдүм
ашағы. Мәнн көрөн кими әл чалдылар «урра» дејә гыш-
гырдылар. Сонра ағсагаллар јаныма кәлдиләр. Дөди-
ләр ки, «шәир, республикамыз бу саат башсыздыр.
Јә керәк башчымыз олсан, ја да сәни өлдүрөчөјик».
Бир төһөр өллөриндән јахамы гуртарыб, гачыб гардашым-
килдә кизләндим.

Билдим јөнә не исә бир кәлөји вар. Амма өзүмү
чидди апардым.

— Онлар сөнә не төклиф өдирдиләр?

— Назирләр Советинин сөдрлијини.

Азачыг дурухдум.

— А) хүсөјн, бәчарарсанмы?

— Нијә бәчармырам, а гачә, јө'ни дејирсән, Ашыг-
лар Бирлијинин дөрд јүз өлли дөлисинин өһдөсиндән
күчлө кәлирсән, бу бојда республиканын дөлиләринин
өһдөсиндән нечә кәлөчөксән?

* * *

Һөсөјн Ариф Афстафада өзүнә өв тикдиррди. Чө-
тинликлө машын тапыб даһ кәтиртмиш вә гапыја
төкдүрмүшду. Бир күн сорухдум.

— А кафир, дејөсән өв тикдирирсән?

Төлөсик чаваб вәрди:

— Мән јох, хәлг өзү шәирә өв тикдирир.

Күлүмсөдим. Билдирдим ки, өзүнү сындырмыр.

Арадан бир илә јахын көчди. Ешитдим ки, хүсөј-
нин дашларыны оғурләйиблар. Көдөрләндим.

— А кафир, дејөсән хәлг дашыны көри апарыб?

Јөнә өзүнү сындырмады.

— Јох, дашы оғурләјәнлар кәлмөлөрдир, хәлг дејил.

Бир күн јенә сәһәр тездән телефон сөсләнди. Дөстә-
ји галдырдым. Һүсејн иди.

—Ајә, а гоча, дејирләр јенә һөкүмәтлә бирләшиб Га-
захда институт ачырсыныз?

—Елә бир шәј вәр.

—Бә, рәһбәрлик һаггында фикирләшибсинизми?

—Фикирләшрик.

—Ә, на фикирләширсиниз, һазырча ректорам дурму-
шәм гаршынызда, дөгә-даша нијә душурсунуз. Зәлимхан
Јагубу дә верин мәнә тәсәррүфәт һиссәси үзрә прорек-
тор, кедәк һәр шәји сәһманә салаг.

. . .

Бир күн нәшријјатын ишчиләри көрүр ки, Һүсејн Ариф
Вагиф Сәмәдоғлунун голундан бәрк-бәрк тутуб кәти-
рир. Сорушурлар:

—Һүсејн мүәллим, буну белә һара апарырсан?

—Һеч һара, — дејә чаваб верир, — ики ајды биздә иш-
ләјиб мааш алыр, амма идәрәни танымыр. Кәтирмишәм,
иш јөрини она таныдым.

. . .

Бир күн Һүсејн Ариф Вагиф Сәмәдоғлујла габаглашыр
вә көрүр ки, јаман сыныхыб, бәт-бәнизи дә солуб. Го-
луна кириб сорушур:

—Вагиф, нә олуб?

—Һеч, ај Һүсејн гаға, — дејә сакитчә чаваб верир.—
Үрәјим сөзүмә бахмыр. Инфаркт олмушдум.

—Һеч нә олмаз. Меһди Һүсејн дә бундан өлду. Өзү-
нү көзлә. Ахмаг хәстәликди.

. . .

Һүсејн Ариф бир дөстә чаванла јол кәдирмиш. Бир-
дән дәјәныб төвччүблә сорушур: — Ај ушаглар, мән
нијә ахсәјырам?

—Һүсејн мүәллим, ајағынызын бири сәкидә, о бири ас-
фалтадејыр. Ашағы дүшсәниз, ахсәмазсыныз.

Бир күн достум мәнә зәнк чалды:

—А гоча, нечәсән?

—Јахшыјам, а кафир, һардасан, чоҳданды көрүнмүр-
сән?

—Кетмишдим Түркіјә, башым гарышыг иди. Фолк-
лор мушавирәси вәрди, ордајдым. Гардашын ган еләди.
Һамыны бүрүб-бүкүб гојдум дизимин алтына.

—Мөвзунуз нәјди?

—Ашыг әдәбијјаты вә сәнәткарлыг мәсәләләри.

—Ај Һүсејн, онларын ашыглары күчлүдүр, јохсә би-
зимкиләр?

—Әлбәттә, бизимкиләр. Әслинә бахсан, онларын
ашыгларынын чоҳу әслән биз төрәфдән кедәнләрдир.
Һә, муштулугуму вәр, орда әсли сизин кәнддән — Шых-
лыдан олан бир ашыгла јаман достлашдыг. Елоғлун мәнә
бөјүк бир гонаглыг дә вәрди.

—Һарда, евиндә, јохсә ресторанда?

—Ә, онда о ганачаг һардајды ки, евинә апарсын, рес-
торанда. Һә, гулаг ас, таныш олан кими, гучаглашыб-өпүш-
дүк. Әл чәкмәди, сүрүјүб мәни ресторана салды. Јемәк-
ичмәк сифариш вәрди. Ракидән вурдуг, сәзы дынгылдат-
дыг. Кефимиз дурулду, бир-биримизи дуз кими јаладыг.
Сонра елоғлун дуруб пулу вермәјә кетди. Хејли көзлә-
дим, кәлмәди. Сонра көрдүм ки, сәс-күј галхды. Баша
дүшдүм ки, Шыхлы баласы офисантла далашыр. Јаныма
чағырдым.

—Нә олуб?

—Пулум чәтмүр.

—Әтин төкүлсүн, бә, гонаг чағыранда адам чибинә
бахмазми?

—Нә билим, олду.

Радиога чыхыш етмишдим. Гонорар вермишдиләр. Һа-
мысы чибимдә иди. Текдүм габагына, дедим: «дава салма,
апар вәр». Һә, а гуча, елоғлун Түркіјәдә бах, мәнә белә
гонаг еләди.

Баша дүшдүм ки, мәнә саташыр. Тез чаваб тапдым:

—А кафир, өјрәнмишәм, о ашыг Шыхлыдан јох, Кәсә-
мәндән имиш.

—Башын һаггы дүз тапыбсан, бә, буну сән һардан бил-
дин?

Достум һүсејн бир сәһәр тездән зәнк чалды. А гоча, әштмишәм хәстәләнибсән, инди нә төһәрсән?

—Пис дејиләм, а кафир, бир аз јазшыјам.

—Аја, о дохтурлара чох гулаг асме, вердикләри дәрманлары да ат о јанә. Сәнин дәрдијин еләчы мөндәди.

—О нәди өлә, а кафир!

—Итбуриу, јемишән, бир дө тәзә шә'р.

—Онлары һардан тапым, шәһәр јериндә?

—Гағандә вар. Итбуриу илә јемишәни дәғлардән ашығлар кәтириб. Сары чичәклә, гәнтәләр дө вар. Тәзә шә'ри дө ки, өзүм јазмышәм. Бу саат кәлирәм јанына.

Көзләдим. Бир саатдан сонра кәлиб чыхды. һәј-һарајлә ичәри кирди.

—Ај Үмидә бачы, гочаја фикир вермирсән, тез-тез хәстәленир.

—Һәјләјим, башына фырланмагдан јорулмушәм, чәны мафрағлашыб.

—Еләди. Мәним кими араг ичмир, чај ичир. Онда дө өлә олачаг. Ал бу чичәкләри, чајыны гајнат, вер кишијә. Јаныма кечди.

—Һә, гоча, бу кечә јәтмәјиб, јәхшы шә'рләр јазмышәм. Кәтирмишәм илк дөфә сәнә охујам.

—Лап јәхшы өләмисән. Бујур.

Әлини о чибинә салды, бу чибинә салды, нәсә ахтарды вә бирдән Үмидәни сәсләди.

—Ај Үмидә бачы, о папканы мәнә вер.

—Һансы папканы, әј һүсејн?

—Бә, мәним әлимдә папка јох иди?

—Јох.

Азачыг фикрә кетди.

—Јәгин машиндә гојмушәм.

—Бә инди нејләјәчәксән?

—Һәч нә. Бејними гурдалајыб тәзәдән јазачам.

• • •

Москвада Азәрбәјчан әдәбијаты күнләри кәчрилирди. Бир сәһәр зәнк вурдум ки, әј һүсејн, дүш ашағы, кедәк чәрәк јәјәк.

—Мән һәмишә јухары чыхмағы сеvirәм, ашағы дүшмәкдән зәһләм кәдир. Сән галх јухары, — дејә дәрһал чаваб верди.

К.И.И.И.
44

Азәрбәјчан халг депутатлығына намизәдләр ирәли сүрүлмәјә башланмышды. Бир күн һүсејн Арифлә Зәлимхан Јағубу да сечки мөнтәгәсинә чағырырлар. Чамаат јығылып, ичләс башләјир, әввәлчә һүсејн Арифин, сонра да Зәлимхан Јағубун намизәдлијини ирәли сүрүрләр. Онлары һәр киксини о ки, вар, тә'рифләјирләр. Зәлимхан Јағубу әјага дурур. Әввәлчә һүсејни тә'рифләјир, сонра да дејир ки, мән уstad шәғиримизлә гошалашмаг истәмирәм, она көрә дө өз намизәдлијини кәри кәтүрүрәм. һүсејн дәрһал әјага дурур.

—Ај чамаат, Зәлимхан дүз өләди. Баша дүшдү ки, кәл дејүшүнә кәл кәрәкди.

Һүсејни хитабат күрсүсүнә дө'вәт едирләр вә дејирләр ки, шәир, өз платформаны даныш. О, күрсүјә јәхынлашыр.

—Ә, ағлынызы башыныза јығын, платформа-зад бош шәјидир. Депутат олмаг үчүн һәрә бир јалан данышыр, сиз дө инаырыныыз. Мәним јалан-паланла араг јохду. Она көрә дө, һәч платформам-задым да јохду. Амма сизә сөз верирәм ки, әкәд мәнә депутат сәчсәниз, булдозерләри тәкүб сизин јашадығыныз «нахалстрој» евләрин һәмысыны учуртдурачам. Шәһәри зибиллиндән төмизләмәк ләзымдыр.

—Бә, биз һарда јашајачағы?

—О мәним ишим дејил, Баксоветдән сорушун.

—Јахшы, бу әјдын олду. Инди дејин кәрәк, базар игти-сәдијјаты нәдир?

—Алверчи, һә, дејиләм, мән һардан билим?

Ара гарышыр, суаллар далбадал јағыр. Ахырда бири сорушур:

—Һүсејн мүәллим, нијә өз намизәдлијинизи бурдан ирәли сүрүрсүнүз, Газахдан јох?

—Газахда бир јер вар, ону да, гоча тутуб?

—Гоча кимди?

—Ким олачаг, Исмајыл Шыхлы. һамыдан әввәл јери гәмәрләјиб, биз дө галмышыг чәлләрдә.

• • •

Бир күн һүсејн Ариф јолнан кәдирмиш.

Достларындан бири ону сәсләјир.

— А шәир, әјәг сахла, мән дө кәлим, јолдашлы кедәк.

— Јох, — дејә һүсејн чаваб верир. — Гырты төк учар.

К.И.И.И.
45

Илјас Тапдыгла һүсејн мөһкәм дост идиләр. Нәшријат-да ишләјәндә онун бүтүн китабларынын мүгәддәмә-сини Илјас јазырды. Бир сәһәр һүсејн нәшријатә кәлән-дә дејирләр ки, «Шәир, достуну ишдән чыхардыблар». Онлар көзләјирдиләр ки, һүсејн һәјачанланмағ, бәлкә дә асабиләшәчәк. Анчағ о, һеч нә олмамыш ки ми сәки-чә чаваб верир:

—Ејби јохду, о гәдәр јығыб ки, өмрүнүн ахырыначан ишләмәсә дә бәсиди.

Һүсејн Ариф Бақыда, достларынын биринин өвиндә гонағлығда олур. Мәчлис чох јажшы кечир вә кечәјәры-сы гуртарыр. Гонағлар бир-бир вә сәһиб илә көрүшүр-ләр. һүсејн дә худәһафизләшәндә вә сәһибинин ханымына дејир:

—Бачы, чох сәғ олун. Амма хаһиш едирәм, Бақыја јо-лунуз дүшәндә бизә дә кәлин.

Һүсејн гәләм досларындан биринлә көрүшүр вә һал-әһвал тутур.

— Нә вар, нә јох, атан нәчәдир?

— Чох сәғ ол, инди јажшыды. Јаман хәстәләнмиш-ди. Ган тәзјиги, үрәк бир-биринә гарышмышды. һәким-ләр күчлә гуртарды.

Досту көзләјир ки, һүсејн она үрәк-дирәк верәчәк. Амма гәрибә «тәскинлик» ешидир.

— Мәним башым гарышығ олур, сонра кишијә бир шәј олар, билмәрәм. Өләндә мүтләғ хәбәр вер.

Һүсејн нәшријатда ишләјәндә, ондан бир шә'бә мүд-ри ки ми сорушурлар ки, Вағиф Нәсиб нәчә редактор-дур? Фикирләшмәдән чаваб верир:

—Тәји-бәрәбәри јохду. Әсәрләри охумамышдан гол чәкир.

Бир күн һүсејн Ариф Коммунист күчәси илә Сабир бағына доғру, башшағы — пијадә кедирмиш. Бирдән јанында машын дәјәнәр.

—Ај һүсејн мүәллим, һара кедирсән?

Шәир диггәтлә бахыр вә көрүр ки, машыны сәхләјән гәләм досту Габилдир.

—Монтинә.

—Кәл отур, апарым.

—Чох сәғ ол, сән кет. Мән тәләсирәм.

Бир күн Ејвәз Борчалы шәирә зәнк вурур.

— Ај гаға, нә вар, нә јох, нәчәсән?

— Јажшыјам, ај көзәл инсан, кетмишдим телевизијә, мән чәкдиләр, сабаһ Гәләбә күнүдү, кәстәрәчәкләр, бахарсан.

— Исмајыл мүәллими дә чәкдиләрми?

— Јох. Ону чағырмамышдылар.

— Нијә?

— Ә, нәјини чағырсынлар? Мән чәбһәјә солдат кедиб, офицер гајытмышам. О исе офицер кедиб јефрејтор гајыдыб.

Һәмин күнүн ертәси Ејвәз шәирә бир дә зәнк вурур.

— Ај гаға, «Әдәбијат гәзети»ни охумусанмы?

— Нә вар ки?

— Исмајыл Шыхлынын Габил һағгында јазысы чыхыб.

— Јох, охумамышам. Амма дејирләр чох зәифди, мән һағгында јаздығына чәта билмәз.

— Нијә ки, ај гаға?

— Она көрә ки, ај туршмәзә инсан, мәним һағгында јаздығлары гочанын офицер вахтына дүшүб. Габил һағ-гында јаздығлары исе јефрејтор вахтына.

Ш 14

Ш 14

И. Шыхлы. Достум һүсәйн Арифин ләтифәләри. — Бақы, «Кирпи» журналы редаксиясы ве «Азербайчан» нәшријаты 1991-чи ил — 48 с.

Исмәйл Шыхлы

**ДОСТУМ ҺҮСЕЙН АРИФИН
ЛӘТИФӘЛӘРИ**

Тәртибчи ве редактор **Е. Борчалы**
Тәртибчи рәссам **А. Елчин**
Корректор **З. Бәләғлинова**

Чәпә һәмзәланмыш 10. 10. 91-чи ил. Кағыз форматы 84×108¹/₃₂. Офсет үсүлу илә чәп олунуб. Шертн чәп вәреғи 2,31. Учот-нәшр вәреғи 2,1. Сифәрш 3387. Тиражы 100.000. Һијмәти 1 манат.

Бақы, «Кирпи» журналы ве «Азербайчан» нәшријаты,
370146, Бақы, Мәтбуат проспекти, 529-чу мөһөллә.

Ш 480400000—014
М 676(07)—91

С «Кирпи» журналы редаксиясы,
«Азербайчан» нәшријаты, 1991.

1991
487

1 (3)

ИСМАЙЫЛ ШЫХАЛЫ

Достум
Нусеэн
Арифин
Латифалары

КИРГИНИН КИТАБХАНАСЫ